

a tényt nem szépíti az sem, hogy később maga áll a népbíróság elé, s katonai tetteit - melyek egyébként is tények - vállalja. Bűnössége felől nem hagy kétséget.

Jány tetteinek bemutatása az oratorikus előadás konvencióinak megfelelően csak dokumentum marad ott, ahol dokumentum állt a szerzők rendelkezésére. De amikor „hiteles” dokumentumok nélkül, a szerzők állítják elének annak a „had-vezérnek” belső világát, ezt meg kellett jeleníteni, színészi alakító erővel érzékletessé kellett tenni ahhoz, hogy az írói részletek egyenértékűek legyenek a dokumentumokkal. Mert csak így és csakis ezáltal láthattunk bele abba a pszichózisba, abba a feneketlen cinizmusba, amely tízezerszám gyártotta a magyar hullákat. Jány csak megismételte azt, amit az egész

Tomanek Nándor A holtak hallgatásában (Pesti Színház) (Iklády László félvetelei)

Horthy-vezetés tett: lihegett egy olyan szekér után, amelyik nem vette fel. Hitler szekerét Horthy, a dzsentrivirtus szekerét Jány követte, sóvárogta. S az utat magyar bakák hullái szegélyezték.

A hibát, a felelősséget sok mindenben kereshetjük, sok mindenben megtalálhatjuk. Erről vallanak a tények cáfolhatatlan bizonyosságával a megszólaltatott dokumentumok. Emberi jellemzők, pszichikai és morális meghatározók tekintetében Jány kitörő dühe a magyarázat. Az ország élén néptől, nemzetől idegen, cinikus törpék álltak. Tomanek a hatalomba juttatott törpe pszichikumát tette érzékletessé - történelmi leckévé.

Két nagyszerű alakítás a kisszerüsről, a zsugorított emberi lélekről. Adattári dossziékat forgatva, szerepkatalógus kartonjait pergetve keresi az ember azt a folytonosságot, azt a művészi előéletet, amely Tomanek Nándort ilyen biztos kezű megformálójává tette az efféle kaliberű jellemeknek. Már a pécsi Karenin-alakításban is, de Félcseresznye kandúrbájú kisszerüségében is (A nyár), a *Furcsa pár* szárnalmas, nevetséges, bocsánatos és elviselhetetlen Oscarjának alakjában is a kisszerű jellemzők tűnnek szemünkbe. S nem azt formált-e Szerebrjakovban is? És a cezaromániás, féreg nagyságrendű Prónay az Imposztorokban? Vagy Kundera *Kulcsok* című darabjának kispolgára? Az *alku* többet remélő-vágyó rendőrije? Igen. Tomanek kitalált, felismert valamit az emberi lélek nyomorúságából. Az emberről, aki alulmúlja önmagát. Akit körülményei, sorsa, saját adottságai nyomnak, torzítanak, aki kitörni képtelen, megadja magát, már szereti is magát így torzán, s rohaszt, bomlaszt, árt, mihelyt hatalom van a kezében.

Azt nyilatkozta egy alkalommal, hogy szerepeinek jó részét saját gátlásaiból formálja meg. Ma ez úgy tetszik, hogy a saját fájdalmaiból. Nem azokból a fájdalmakból, amiket maga okoz, hiszen a kisszerű ember nem érzékeli ezeket, sokkal inkább azokból a gyötrelmekből, amelyeket maga elszenved - mások törpeségétől. Csak így és csakis ebből formálódhat meg az a mély undor, amellyel ezeket a lecsonkolt s csonkaságukat szerető embereket meg tudja utálatni.

A művészet a világ megismerésének és megismertetésének egy sajátos módja. Arra törekszik, hogy a lényegyet felismerjük. Ebben segít nekünk Tomanek Nándor, s ezt köszönjük neki a felcsattanó tapsokkal.

KOLTAI TAMÁS

A kaposvári példa

avagy Mi kell ma a közönségnek?

Évek óta köztudott, hogy Kaposváron valami születik. Mostanra már ki lehet mondani, hogy a valami megszületett, és színház a neve. Együttess jött létre, azonos színházi vérmérsékletű fiatalok szövetsége, amely nemcsak egy-egy elszigetelt produkcióban képes minőséget termelni, hanem arculatot teremt. Megsűrűsödtek a jó előadások, és az egyenletes színvonalból olyan csúcsok emelkedtek ki a most folyó évadban, mint Gorkij *Éj-jeli menedékhelye*, Szép Ernő Patikájának bemutatója, amely egy nagy reményekre jogosító rendezőnövendék, Ascher Tamás diplomamunkája. Ez utóbbi fölvet egy problémát.

A kaposvári *Patika* a mai magyar színházművészet jelentős teljesítménye. A siker körülményei pontosan jelzik jelenlegi színházi viszonyainkat. Ami a darabot illeti: nem az ismeretlenség homályából kellett fölfedezni. Igaz, réges-rég nem játszották, de egyik fővárosi színházunk műsortervében majdnem tíz évig szerepelt, anélkül, hogy végül is előadták volna. A félelem oka az első kettőnél megíratlanabb, rossznak ítélt harmadik felvonás volt. Ez az irodalomcentrikus szemlélet, a színházi előadás erejében való hit hiánya akadályozta meg a *Patika* színrekerülését. A kaposváriak előadásában alig tűnt fel, hogy a harmadik felvonás valóban gyengébb szövegből készült. A rendezői látomás ereje, a gondolat vaslogikája nemcsak elfeledtette a vázlatosságot, hanem olyan zárójelenettel koronázta meg az előadást, amelynek dermesztő igazsága, háttorzongatóan bizarr színpadi realizmusa - ne féljünk kimondani - páratlan a magyar színház közel-múltjában. Pogány Judit játéka ebben a felejthetetlen fináléban azok közé a ritka pillanatok közé tartozik, amelyekben nem lehet másra gondolni, mint arra, hogy érdemes volt a színházat kitalálni.

Nem furcsa ez? - kérdezhetjük önmagunktól. A kaposvári társulat nem Kosuth-díjasokból és kiváló művészekből áll, a *Patika* rendezőjének ez az első munkája a főiskola falain kívül. A színház Ódry színpadi vendégszereplését a bezsúfolódó, falak mellett szorongó közönség lelkes

fórum

ovációja kísérte, s a kívülrekedtek még jó néhány telt házat biztosítottak volna. A jó előadás híre futótűzként terjed el, mondhatnánk megnyugodva. A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. Ha a *Patikát* történetesen egy budapesti színház játssza el ugyanilyen kiváló előadásban, és - tegyük föl - elmennének Kaposvárra vendégszerepelni, kétségtelen lenne a több estére szóló siker.

Ezzel szemben viszont tény, hogy a kaposvári *Patika* otthon nem talált megfelelő fogadtatásra.

Ezen a ponton válik a kaposvári példa kínzóan aktuálissá. A kérdés, amelyet fel kell tenni, a következő: vajon a jó szín-ház automatikusan sikeres színház is? És a válasz: nem automatikusan és nem azonnal.

Hevesi Sándortól való a következő idézet: „Siker és bukás sohasem igazság kérdése vagy érdem dolga, hanem tömördek véletlennek és hatásnak eredője, s maga a közönség nem szuverén és tudatos, hanem inkább naiv és jámbor.

Kaposváron létrejött egy színházi műhely. Vezetőinek nemcsak az egyes előadásokkal van mondanivalójuk, hanem hosszú távon igyekeznek létrehozni egy olyan teatrális modellt, amilyen ma még ritka nálunk. Ma még az olyan színházi modellek vannak többségben, amelyekben megtörténhet (meg is történt), hogy a kötelező olvasmányként is ismert klasszikus tragédia délutáni előadását negyed órával hamarabb kell befejezni, mert különben a környező városból érkezett tanulók lekésik a vonatjukat; hogy a tapasztalatlan fiatal rendező néhány nappal az olvasópróba előtt kapja meg azt a kommersz fércművet, amelyet rendeznie kell, s ha visszautasítja, várhatja, hogy mikor kap másik feladatot; hogy a már nem tapasztalatlan, hanem évtizedes múlttal rendelkező rendező ugyanezen okból nem utasíthatja vissza azt a dramatizálást, amelyet rossznak tart; hogy más fiatal rendezők jóformán csak nevükkel jegyzik az előadást, mert a bemutató hetében a főrendező-igazgató a saját ízlése szerint átrendezi a darabot és így tovább.

Még ilyen esetekben is előfordul a siker. A kommersz fércmű rendezés nélkül is utat talál az igénytelenekhez, a nemszeretem-darab nemszeretem-rendezője kénytelen a legnemtelenebb fogásokat alkalmazni, amelyek mindig beválnak, ha el kell adni az eladhatatlant.

Túl szép lenne, ha az ezzel a gyakorlattal való pusztá szakítás révén egyszerűen létrejönne a másfajta módon sikeres

színház. Hiába helyettesítik a sztárkultuszt Kaposváron az együttessel, a néző továbbra is a sztárokért jár színházba. Hiába látható, hogy a huzamosan azonos művészi elvek szerint dolgozó társulat akkor is biztos a saját stílusában, amikor egy „kívülről jött” rendező kezébe kerül, ha a közönség elutasítja vagy legalábbis nem veszi jó néven, hogy a színházban róla van szó.

Nehéz volna kielemezni, miért nem volt a *Patikának* Kaposváron olyan sikere, amelyet megérdemelne. Miért lelkesedik a pesti vendégszereplő nézője, és miért idegenkedik a vidéki közönség? Talán ez utóbbi magára ismer? Kétségtelen, hogy a *Patika* előadása kedélyes-cigányozó vidéki életképként kezdődik, és egy-szerre átfordul a vidékiesség bizarr kritikájává, anélkül, hogy bármit is aktualizálna. Szép Ernő megemelt-impreszionista stílusa, lebegő költészete teszi „időt-lenné” a történetet, ebből adódik, hogy a félévszázados múlt figuráiban és nézeteiben sokan magukra ismernek.

Voltak talán, akik sértőnek találták a kaposvári *Patika* egynémely gondolatait? Ha akadtak ilyenek, vajon hogyan vélekednek a színház feladatáról?

A siker fogalma relatív. Tudomásom szerint a *Patikát* 12 előadásra tervezték. A kaposvári színház 800 férőhelyével számolva 12 előadás - telt ház esetén csaknem tízezer embert mozgósítana. Ez azt jelenti, hogy a csecsemőket is bele-

értve minden ötödik kaposvári lakos látnia kellene a produkciót. Hogy ez mennyire abszurd föltevés, azt a következő összehasonlítás mutatja. Ha azt kívánnánk, hogy minden ötödik budapesti lakos lásson egy színházi előadást, akkor ehhez a Vígszínházban minden darabból 400 telt házra volna szükség.

Ebből is látszik, hogy milyen lehetetlen föladatot rónak a vidéki együttesre az elefántkőbőben szenvedő színházi hodályok.

Mi kell a közönségnek?

A színházak - és különösen a vidékiek - előtt annak a fenyegető kérdésnek az eldöntése áll, hogy siessenek-e mindenáron és azonnal kielégíteni a közönség napi élvezeti (Brechtrel szólva: kulináris) igényét, vagy a valódi érdekeire legyenek tekintettel. Ez utóbbi nem ígér gyors és látványos sikereket, de anélkül, hogy tanítóbábsiskodna, képes lehet szórakoztatva nevelni, értékkel vonzani.

A siker a színház legbizonytalanabb tényezője. Mi kell ma a közönségnek? ezt a kérdést minden kor színháza fölteszi magának. Nemrégiben véletlenül a kezembe került az *Újság* című lap 1926. április 4-i száma. A Színház című rovat szó szerint ezt a kérdést teszi föl, és a budapesti színházigazgatóktól vár választ. Érdekes ma idézni ezeket a válaszokat. Ne felejtjük el: nem sokkal korábban, 1919-ben született Szép Ernő *Patikája*, amely

Szép Ernő: *Patika* (Kaposvári Csiky Gergely Színház). Kiss István és Szabó Ildikó

elkallódott, észrevétlen maradt a 20-as évek darabgyárosainak tucattermékei között.

Az nem meglepő, hogy mindenki panaszkodik. „Legalábbis Európában színházi válság van” - mondja Hevesi Sándor. (Mikor nincs színházi válság?) A sikerek, amelyekre a bevezető írója emlékezik, a következő: *Osztrigás Mici* (Feydeau bohózatát néhány éve a Víg-színház *Egy hölgy a Maximból* címmel játszotta), *János vitéz* és *Víg özvegy*.

S most lássuk a válaszokat.

Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház igazgatója: „A naturalista dráma és az úgynevezett stilizált poétikus dráma ideje lejárt, divatja elmúlt. . . Az új dráma-irodalom ennek helyébe semmit nem tudott állítani. A nagy színházak mindenütt reprízekkel dolgoznak, és itt a kérdésre a válasz - vígjátéki reprízekkel... A közönségnek a színházak megújítása kell, ez pedig csak a dráma megújítása révén lehetséges.”

(Vessünk egy pillantást a 1973 színházi plakátjaira: Molnár- és Szomory-repríz, *a Libikóka* és *a Arisztokraták* tíz évvel ezelőtti előadásainak felújítása...)

Sebestyén Géza, a Városi Színház igazgatója: „A mai színházi közönségre különben a legtalálhatóbb jelző az, hogy kevesek. Sokkal kevesebb mint a színházak szeretnék. Az ízlése pedig kiszámíthatatlan. (Ez akár egy mai színházigazgató vallomása is lehetne, ha vállalná, hogy panaszkodik, és elismerné, hogy kevés nézője van.)

Somlay Artúr, a Renaissance színház vezetője: „Meggyőződés kell, hit, ambíció, lelkesedés. Nem mesterség a színjátszás, hanem hivatás. . . Nem portéka a színdarab, amit piacra adunk.” (Ma így mondjuk: a művészet nem áru.

Faludi Jenő, a Magyar Színház igazgatója: „Kielégítésre vár még mindig először a régi közönség irodalmi és művészi igénye. Ezenkívül meg kell adni a molesztárok bolondjainak, a filmromantika után vágyakozóknak, a futballrajongóknak, a jazz-band-imádóknak azt, amit kívánnak, aminek a kedvéért a szín-háztól távol maradnak, és meg kell szerezni a csak szórakozást és feledést keresőknek a napi mulatságot.” (Ilyesmit ma is sokan gondolnak, de ilyesmit nyilatkozni ma már nem illik.)

Jób Dániel, a Víg-színház igazgatója: „A mai publikum a színházban, azt hi-szem, mást keres, mint a régi. Ma a publikum a színháztól vigasztalást, feledést,

reménységet vár. Talán régen sem akart mást a közönség nagyobb része, de ma a töredék is elsősorban azt kívánja, hogy a színház kivonja őt az élete gondjaiból, és egy estére elfeledtesse mindazon kellemetlenséget, szomorúságot, amiből kevés embernek nincsen meg a része. A darab cselekménye legyen folytonos és érdekes, ne engedjen időt a gondolkozásra. A kontaktus ne az éssen, hanem az érzelmeiken keresztül keletkezzék a néző és a színpad között. A mai színházi publikum nem akar tapasztalatokban gazdagodni, hanem megkönnyebbülést keres az emlékezésben. . .”

És végül Nagy Endre : „A színház ma nem más, mint gondülő, és a publikum azt kívánja, hogy a színpad mögül kinyúlják egy energikus szellemi kéz, és megcsiklandozza a hónalját.”

Úgy látszik, fél évszázada is egyedül a hónalcsiklandozó színház sikere volt biztos. Kétségtelen, hogy Szép Ernő színháza inkább nyaklevesosztó, mint-sem hónalcsiklandozó. Ha végignézzük az akkori idők pesti bemutatóit, illusztrációt kapunk az igazgatói nyilatkozatok-hoz, amelyek egyébként pontosan jelzik, hogy milyen színház szolgálna a közönség épülésére, és milyen színházat kap helyette. Volt persze olyan színházi társulás is ebben az időben, amelyik nem a megalkuvást választotta. A húszas évek elején a Szovjetunióban Mejerhold és Vahtangov, Franciaországban Dullin különül el látványosan az addigi színházi gyakorlattól.

Nem akarom a kaposvári Csiky Gergely Színházat a 20-as évek Művész Színházának stúdióihoz hasonlítani. Ma és Magyarországon mások a társadalmi és színházi viszonyok, mint akkor és a Szovjetunióban. Kaposváron ma még nem tehetik meg azt, hogy nem játszanak operettet. Ha megtennék, tán egyik napról a másikra elvesztenék a közönségüket.

Kaposváron nem forrófejű lázadók, hanem megfontolt és felelős színházi szakemberek csinálnak színházat. Nem minden válik arannyá a kezükben, amihez nyúlnak. A csodák köve sincs a birtokukban. De az már biztosan látható, hogy jófelé mennek. Éppen ezért megérdemlik mind a közönség, mind a hivatalos szervek nagyfokú támogatását.

A közönséggel természetesen nehezebb a helyzet. A közönségnek vagy tetszik valami, vagy nem tetszik. A közönséget nem lehet fölkérni, hogy legyen olyan szíves, és támogassa a jó kezdeményezést.

De a néző befolyásolható és hajlamos a jóra. Beszélgetni kell vele, meg kell hívni a színházba, be kell avatni a színházcsinálás gondjaiba. Felőtnnek kell tekinteni. Szövetségesnek és nem ellenségnek. Kaposváron tudják ezt: az ország egyetlen színházában sincsenek olyan gonddal összeállított, tartalmas és szép kivitelű színházi műsorfüzetek, mint náluk.

Sokat tehetnek érdekükben a felügyeleti szervek. Gyakrabban kell pesti vendégszereplésre hívni őket, s nemcsak egyetlen előadás erejéig. A színházi szakma képviselőinek jelentős része sajnos ritkán utazik vidékre, s amíg ez így van, addig csak vendégszerepléssel lehet elérni, hogy fővárosi színházak konkurenciát lássanak a vidéki színházban.

Nagyobb propagandára van szükség a sajtó és más tömegkommunikációs eszközök részéről is. Mindenekelőtt azonban a megyei művelődésügyi szervek támogatására és megértésére - a jelenleginél is sokkal nagyobb mértékben. Anyagiakban és erkölcsiekben egyaránt. Ennek a segíteni akarásnak a feltételei adóttak. A művelődésügyi vezetők egyetértenek a színház törekvéseivel, kialakulóban van az elvi és gyakorlati együttműködés lehetősége. A kölcsönös megértésnek ez a modellje követendő példává - mondhatnánk: prototípusává - válhat. Észre kell venni, hogy olyan műhely jött létre Kaposváron, amely vonzó lehet más vidéken is.

És most, amikor ifjú rendezők rajzanak ki a főiskoláról, a kaposvárihoz hasonló műhelyek elszaporodására az eddigieknél több a lehetőség.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Both Béla:
Szerepcseré

Molnár Gál Péter:

A színen marad-e a színész?

Szántó Judit:

Kazimir Károly „hiányszínháza”

Földes Anna:

A vakhit és a ráció drámája

Sziládi János:

Don Quijote, Sancho Pansa és a virág

Köröspataki Kiss Sándor:

„Hatalmában gyengébb, lelkében erősebb”

Koltai Tamás:

A Kispolgárok Veszprémben
